

A humanista vezérfogalmak közös vonása, hogy az élet számára való tudást jelentenek, amely a közönségi létben nyeri el értelmét. A *Bildung* mint a humán stúdiumok sajátos eleme, olyan megértésről szól, mely képez, alakít, művel, végső soron megváltoztat bennünket. A hermeneutika ontológiai fordulata abban áll, hogy a megértés episztemológiai tudásformából létmóddá válik. Az interpretáció tétje nem pusztán ismeretgyarapítás, a megismertben való *részvétel*, *hozzátartozás*, ezáltal önmegismerés, önművelés is. A szerző szerint abban áll a hermeneutika és humanizmus második összefüggése, hogy a hermeneutika humanista önértelmezésre tesz szert, visszakapcsolódik a humanizmus horizontjába. A humanizmus fogalomtörténeti-hermeneutikai önértelmezése viszszerződik egészen Ciceróig, majd folytatódik az itáliai humanisták, Niethammer, Vico munkáival, akiknél a humanizmus nem pusztán az antikvitáshoz való visszafordulás, hanem a skolasztikus tudományal kontrasztban a stúdiumok megújulása is, majd az élet újfajta szemlélete és alakítása. Hermeneutika és humanizmus között egy harmadik párhuzam a gyakorlati filozófia irányába való továbbviteléből

adódik. A megértés ontológiai értelmet nyer, így több mint tudományos képesség; képes hozzájárulni emberi tapasztalataink, önmegismerésünk és világhorizontunk kitágításához. Ez pedig annyit jelent, hogy a hermeneutika gyakorlati filozófia. Fehér két konklúzió levonásával zárja tanulmányát: (1) *a hermeneutika humanizmus* (a tudományelméletinél szélesebb körű, univerzális értelme van, nemcsak tudományos tevékenységünkben játszik szerepet, hanem egész életünkben), és (2) *a humanizmus jelenkori formája a hermeneutika* (a humanizmus korábbi szubsztantív értelmezései helyett a humanizmus ösztönzéseit a hermeneutika olyan formális gondolati pozícióként képes tovább vinni, amely nyitott az ön- és újraértelmezésre, az emberformálás lehetőségére).

E gondolatokkal zárva egyszersmind az egész kötet szükségképpen rövidre fogott ismertetését, mindenképp arra ösztönözném az olvasót, hogy mélyedjen el ebben a rendkívül alapos, igényes és gondolatébresztő kötetben, amelyben egy külön *Index* is segíteni fogja a tájékozódását.

Lengyel Zsuzsanna Mariann

Kortárs magyar filozófia

Az értelem anyanyelvén. Magyar filozófusok a 20. és 21. században.

Szerkesztette Rigán Lóránd – Ungvári Zrínyi Imre, Komp-Press Kiadó, Korunk, Kvár. 2016. 408 old.

Úgy tűnik, hogy a 20. és 21. századi magyar filozófia az utóbbi években kutatói fókuszpontba került. A Korunk folyóirat 2015. júniusi számát a magyar filozófusoknak szentelte. Karády Viktor és Nagy Péter Tibor 2017 februárjában *A magyar filozófia az 1990 előtti évtizedekben* címmel rendezett szakmai konferenciát, amelynek folytatásaként 2017. szeptemberében Budapesten a közelmúlt (1985–2010) történetét számba vevő tanácskozársra került sor *A magyar filozófia az ezredfordulón* címmel. A szervezők elemzéseket vártak filozófiai áramlatok megjelenéséről, újabb filozófiai intézmények

felállításáról, régiiek átalakulásáról vagy megszűnéséről, folyóiratok, könyvsorozatok történetéről, fontos fordítások születéséről, a tudományfinanszírozás, valamint a tudományos teljesítmény mérésének és megítélésének kérdéseiről, tudományos vitákról, a filozófiaoktatás helyzetéről stb.

A kortárs magyar filozófia iránt érdeklődőknek ezúttal egy 2016-ban Kolozsvárt megjelenő kötetet szeretnénk a figyelmükbe ajánlani – *Az értelem anyanyelvén. Magyar filozófusok a 20. és 21. században* –, amelyet Rigán Lóránd, a Korunk munkatársa és Ungvári Zrínyi Imre, a BBTE Magyar

Filozófiai Intézetének oktatója közösen szerkesztettek. A kötetben – többek között – ismert mai gondolkodók írásai mellett – Heller Ágnes (*Ami Lukács Györgyből maradandó*), Fehér M. István (*Előítélet és előzetes megértés*), Bacsó Béla (*Beszédes képek*) – megtalálható a nemrég váratlanul elhunyt Neumer Katalin munkásságának felvázolása (Lehmann Miklós: *A nyelv univerzalitása. Neumer Katalin filozófiájáról*), de helyet kap Tengelyi László három, magyarul első alkalommal itt megjelenő szövege is (*A fenomenológiával való megismerkedésem, A szám mint kategória Husserl korai írásaiban, Önazonosság és személy*), a Tengelyi hatására született újabb fenomenológiai kutatások eredményeinek ismertetésével egyetemben.

A kötet, mint a magyar filozófusokat, kutatósaikat bemutató vállalkozás, egyrészt megpróbál filozófiatörténeti szempontokat érvényesíteni (módszerek, témák, motívumok sokféleségét mutatja fel), másrészt igyekszik eleven viszonyban maradni a tematikus megközelítésekkel, figyelve arra, hogy ne váljon pusztá archívummá vagy tankönyvszerű munkává, és ne is oldja fel a sokféleséget egy totalizáló horizontban/másodlagos diskurzusban. Választ keresve arra, hogy milyen kérdések is foglalkoztatják a kortárs magyar filozófusokat, kiderül, hogy ezek hasonlóak a más – olasz, francia, angol, amerikai, német, osztrák stb. – kultúrák filozófusaiéhoz, csak hogy a tárgyalt életművek a magyar kulturális közegben megélt egzisztenciák szellemi teljesítményeiként jöttek létre, s ez a tény „sajátos módon színezi, árnyalja, mondanivalójukat”. (9.)

A kötet négy nagy tömbre tagolódik: Előzetes vagy utólagos szempontok?; Arcok a 20. századból; Arcok a 21. század felé; Tengelyi-dimenziók.

Mester Béla a kötet első tanulmányában a saját történetét író magyar filozófiát gondolja újra. Felmerül az egyetemes és a nemzeti elbeszélések egymáshoz kapcsolásának kérdése, és szó esik a filozófia nemzeti keretekben való elbeszélhetőségének múltbéli módoszatairól és jövőbeli lehetőségeiről. A gondolatmenet a hegeli sémát követő Erdélyi János bölcsészeti munkásságán, a különféle iskolák, trendek, viták történetének felvázolásán és

filozófusportrék bemutatásán végighaladva elvezet a szociologizáló hagyomány, a marxista megközelítések, illetve ezek ellenkánonjainak, valamint az emigrációban születő filozófiai irodalom eredményeinek a számbavételéig. De filozófiatörténetünk néhány tévedésére is fény derül, félreértelmezésekkel kapcsolatos példákra, valamint Almási Balogh Pál, Pósházi János, Rozgonyi József munkásságának rövid bemutatására. Mester tanulmányának végén megfogalmazódik egy, a filozófiatörténetek által egyre inkább felismert szemléleti váltás szükségessége: „A cél olyan összehasonlító kelet-közép-európai filozófiatörténeti szemlélet kidolgozása, amely túllép a nemzeti elbeszéléseken, anélkül, hogy szétrombolná azokat, és bizonyos ponton újraírhatja majd az európai filozófia nagy elbeszéléseit is.” (22.)

Percz László, a magyar filozófia történetével ugyancsak sokat foglalkozó szerző a 20. sz. magyar filozófia történetének alakjait két típusba osztja: „utasok”, akik végig következetesen kitanak a választott irányzatuk mellett („vonatutasok” az előre lefektetett sínpályán, mint pl. a pozitivistá Pauer Imre, az ortodox kantianus Tankó Béla), és „kirándulók”, akik látszólag következtelenül változtatnak alapvető filozófiai beállítottságukon, engednek a csábításoknak. Ez utóbbiak sorából kiemelkednek az „új erdei ösvényeken kirándulók”, mint pl. Somló Bódog és Pauler Ákos, akik elhagyva a naturalista pozitívizmust az értéktudományos neokantianizmus (Somló), illetve az új idealizmus változatai felé (Pauler) fordulnak, sőt Pauler a logikai platonizmuson át a teista metafizikáig is eljut.

Demeter Tamás tanulmánya kiegészíti a 2011-ben publikált *A szociologizáló hagyomány. A magyar filozófia főárama a XX. században* c. könyvben írottakat, az ott kínált narratívát. Kitér Lukács szociológiai szellemű irodalomesztétikájának inspirációs forrásaira, Mannheim, Hauser és Molnár Antal saját programjára, Fodor Géza *Varázsfuvola*-elemzésére, valamint Polányi tudományfilozófiájára. Ez utóbbi esetében kimutatja szembenállását a marxista tudományelmélettel filozófiai, történeti és szociológiai aspektusai tekintetében. Van azonban

közös pont is Polányi tudományfilozófiájában és a fiatal Lukács meg Mannheim tudásszociológiájában, amit ugyancsak megvizsgál Demeter. A tanulmány vége felé a szerző azzal a kérdéssel birkózik, hogy beilleszthető-e a Mészáros István, Bence György, Márkus György, Kis János, Vajda Mihály, illetve a Fehér–Heller–Márkus szerzőhármastól írt társadalomfilozófiai művek az általa kínált narratívába.

Ungvári Z. Imre *A filozófus felelősségének jelentésváltozásai* c. tanulmánya zárja a kötet írásainak első tömbjét. Ebben a szerző a filozófiával kapcsolatos felelősség két egymástól eltérő példaszzerű módját vizsgálja a magyar filozófia történetében: Lukács György és Tengelyi László gondolkodásában.

Szintén Lukács György munkásságára fókuszál még további három tanulmány a kötet második tömbjében: Heller Ágnes: *Ami Lukács Györgyből maradandó*, Lurcza Zsuzsanna: *Az eldologiasodás és az elidegenedés hauntológiája*, Szigeti Attila: *Lukács és Debord: eldologiasodás és spektakulum* c. írások. Ezeket a Lukácsal foglalkozó írásokat, a fontosságuk miatt is, talán érdemes lett volna a kötetben egy különálló egységként megjelentetni.

A 20. századi arcképek körvonalazása során a Gábor György és Sükösd Miklós szerzőpáros Schmitt Jenő Henriket mutatja be az olvasóknak, kitérve gnosztikus perennializmusára. Ugyanitt Somos Róbert Pauler Ákos és az olasz filozófusok kapcsolatáról ír, Laczkó Sándor a századforduló magyar Nietzsche-recepcióját összegzi, Szalai Zoltán filozófia és biológia összefüggéseit vizsgálja Szilasi Vilmos (Heidegger és Husserl barátja, aki 1947 és 1962 között Freiburgban a Filozófiai Intézetet vezette) és Adolf Portmann (biológus, akinek az állatokkal kapcsolatos kutatásai Hannah Arendt élőlényekre vonatkozó gondolatait is befolyásolták) kapcsolatát elemezve, Kovács Gábor Bibó Istvánnak a politikai filozófiához való viszonyulását vizsgálja, tekintettel egyúttal az esszé műfajára és a két háború közötti nemzetkarakter-diskurzus dekonstrukciójára, Golden Dániel pedig Lakatos Imre történeti kutatási programját vázolja fel.

A Demeter-tanulmányban már előforduló Hauser Arnold két további tanulmány főszereplője lesz a kötet második tömbjében. Kócai Károly: *Hauser Arnold és a film társadalomtörténete* c. írás a Hauser által 1951-ben publikált és világhírnevet hozó *Social History of Art* c. könyv egy részletkérdésével, a záró fejezetével, Hauser jelenkorának ábrázolásával foglalkozik (a bécsi migráció, a film mint társadalmi jelenség). Zuh Deodáth *Hauser Arnold és a manierizmus historiográfiája mint válságtan* c. tanulmánya pedig Hauser *A modern művészet és irodalom eredete* c. könyvét és annak Ernst H. Gombrichnál megjelenő kritikáját mutatja be.

Az *Arccal a 21. század felé* című harmadik nagy egységből Valastyán Tamás *Az izlésítélettől a valóságélvezetig? Marquard, Fehér és Lyotard a modernitás/posztmodernitás diszpozíciójáról* c. tanulmányát, valamint Fehér M. István *Előítélet és előzetes megértés* c. írását emelhetjük ki.

Valastyán képzeletbeli beszélgetőpartnerei Jean-François Lyotard (*A posztmodern állapot* 1979-es szöveg és annak 1982-es újragondolása a *Critique* folyóiratban), Odo Marquard (1989-os *Esztétika és anesztétika* c. könyve) és Fehér Ferenc (az 1976-os, Heller Ágnessel közösen írt *Az esztétika nélkülözhetetlensége és megreformálhatatlansága*, illetve az 1987-es *A posztmodernitás státusa* c. tanulmányai) a posztmodern állapotról az esztétikai jelenség témakörében. Szerzőnk szerint még Lyotard a modern posztmodernségét állítja, addig az utóbbi két szerző a posztmodern modernségét: a posztmodern csupán felerősíti a modernitásban már meglévő pluralista és racionalista tendenciákat.

Fehér M. István az előítéletek rehabilitációjának gadameri kísérletét elemzi tanulmányában, melynek első, angol nyelvű változata a *The Blackwell Companion to Hermeneutics* (Oxford, 2016) c. munkában jelent meg. Rámutat, hogy a modernitás kiiktatni igyekezett az előítéleteket (a megértés előítéletektől való mentességet előfeltételez). Ezzel szemben Gadamer szerint a megértéshez rendelkezünk kell előítéletekkel. Fehér M. István összeveti Gadamer előítéletre vonatkozó álláspontját az előzetes megértéssel, valamint

a tekintély és hagyomány témakörében kifejtett gadameri gondolatokkal is. Tanulmánya utolsó részében kimutatja, hogy Heidegger milyen módon „előlegezte meg és körvonalazta a probléma Gadamer általi kezelését”. (263.)

Recenzióm végén néhány szót kell ejtenem Tengelyi Lászlóról (1954–2014), aki a XX. század végének és XXI. sz. elejének egyik legnagyobb hatású magyar filozófusa volt. Franciaországban, Németországban, Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban is értékelték a narratív önazonossággal, a bűnnel mint sorseseleménnyel, az idővel, Kanttal, Husserllel, Heideggerrel, a francia fenomenológiával foglalkozó kutatásait; ismert szakemberek és fiatal tanítványok is kapcsolódtak hozzájuk. A Magyar Fenomenológiai Egyesület 2015 márciusában Tengelyi László emlékkonferenciát szervezett,

amelyen nagyszámú előadó vett részt. A jelen kötet utolsó szövegtömbjében (*Tengelyi-dimenziók*) magyarországi tanítványok, kollégák Szegedi Nóra, Ullmann Tamás, Hévízi Ottó, Marosán Bence Péter) elemzik, értelmezik és gondolják tovább Tengelyi életművét.

A bemutatott kötet tanulmányai tematikai és módszertani szempontból is (talán túlon túl is) szerteágazóak, az értelemkereső attitűdök sokféleségét próbálják közel hozni az olvasóhoz. Néha nehéz közös pontot találni a fejezeteken belül és azok között is, hacsak nem a szerkesztők által kötetcímként is kiemelt „értelem anyanyelvét”, mely nem más, mint „a kérdés, megalapozás, meghatározás tudományos igénye”. (9.)

Kerekes Erzsébet

Az esztétika mint kritika

Horváth Gizella: Képkertes történetek.

Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár; Partium Kiadó, Nagyvárad 2017. 286 old.

Friedrich Nietzsche méltán elhíresült kijelentése óta, miszerint „a létezés és a világ csakis *esztétikai jelenségként* nyeri el örök igazolását” (*A tragédia születése...* Bp. 1986. 54.) – az esztétika mint diszciplína legitimitási pályája, úgy tűnhet, töretlen és egyenes. Ráadásul néhány kurrens kortárs elméletalkotó (vagy legalábbis akiknek a hatása máig releváns) Dantótól Lyotard-on át Marquard-ig a fogalmi muníciót és az értelmezési kereteket is pontosan kijelölte az esztétika vagy művészetfilozófia történeti és tematikus szempontjait mérlegelve. O. Marquard pl. egyenesen „esztétikai fordulatról” beszél a modernitás folyamatainak pontosabb megragadhatóságát, a különböző politikai, történetfilozófiai, pszichológiai kontextusokban végbemenő változások detektálását illetően, és a modernitást egyenesen az esztétika korának nevezi. (Vö. *Aesthetica*

und Anaesthetica. München 2003. 7–9, 21–34.) Mindez nemhogy kiemeli az esztétikai és művészetfilozófiai reflexiók legitimitását jelenkorunkban, de kétségtelenül fel is értékeli azokat. Mindazonáltal Nietzsche korszakos megállapítása a létezés és a világ esztétikai igazolhatóságáról legalább annyi és olyan súlyú kérdést és problémát hagyott örökül, mint amennyi relevanciával alátámasztotta az esztétika legitimitációját. (Vö. *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*. Frankfurt am Main 1987. 53–54.) Merthogy mit is jelent pontosan ebben a kontextusban pl. az igazolás, igazolni (*rechtfertigen*) kifejezés? Valamiféle megfelelés keresését a létezés, a világ és önnön művészi képe között? Annak reflexív megfogalmazását, hogy a teremtett és teremtő médium (a művészet) igazabb, indokoltabb létfokozattal bír, mint maga a világ? Vagy